

Povijest Hrvata, knj. 2, *Od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić), Školska knjiga, Zagreb 2005., 679 str.

Dvije godine nakon prvog sveska izdavač Školska knjiga priredio je i drugu knjigu velike sinteze hrvatske povijesti. Knjiga sadržajem prati događaje od Mohačke bitke 1526. godine do kraja Prvoga svjetskog rata. Uz političke teme, u knjizi su podjednako zastupljene i teme iz gospodarske, socijalne, kulturne povijesti te povijesti Crkve, što sintezi daje sadržajnu cjelovitost. Osim po raznolikim temama, sinteza se razlikuje od prijašnjih i po prikazu povijesti ostalih krajeva Hrvatske (Dalmacije, Istre, Vojne krajine), odnosno prostora koji su bili izvan ovlasti Hrvatskog sabora i bana. Dakako, nije zaboravljena ni povijest Hrvata u Bosni i Hercegovini i Boki kotorskoj. Kao i prvi svezak, taj je nastao zajedničkim radom istaknutih hrvatskih povjesničara, ali i stručnjaka iz drugih područja znanosti koji su priložima utemeljenim na višegodišnjem znanstvenom iskustvu i radu omogućili objavljivanje sinteze. Novost s obzirom na prvi svezak jest isticanje imena autora svakoga pojedinačnog podnaslova. Sinteza je namijenjena širem krugu čitatelja pa je izostavljen znanstveni aparat, a ima i brojne ilustracije i karte.

Knjiga je podijeljena na pet cjelina: *Hrvatska u 16. stoljeću*, *Hrvatska u 17. stoljeću*, *Hrvatske zemlje pod osmanlijskom vlašću (16.–18. stoljeće)*, *Hrvatska u 18. stoljeću* i *Hrvatska u 19. i početkom 20. stoljeća* unutar kojega se nalazi 20 poglavlja i velik broj podnaslova.

Prva cjelina *Hrvatska u 16. stoljeću* (3-101) sastoji se od pet poglavlja. U prvom poglavlju, *Stogodišnji hrvatsko-turski rat (1493.-1593.)* (3-25), Mirko Valentić prikazuje stogodišnje razdoblje hrvatsko-osmanlijskih sukoba od Krbavske do Sisačke bitke. U kontekstu borbe protiv Osmanlija autor razmatra i sukob plemstva oko izbora novoga kralja te dolazak Habsburgovaca na hrvatsko prijestolje. Kao najvažniju posljedicu osmanlijskog osvajanja autor ističe etničke promjene nastale migracijama hrvatskog stanovništva i kolonizacijom Vlaha.

Drugo poglavlje *Izgradnja Vojne krajine* (26-51) potpisuje nekoliko autora. Na početku poglavlja Milan Kruhek i Mirko Valentić opisuju stvaranje obrambene organizacije – Vojne krajine. Ističu tri ključna problema u njezinoj organizaciji: obnova i modernizacija utvrda, dovoljan broj redovito plaćenih vojnika, opskrba vojnih posada. Kao prekretnicu u nastojanjima što bolje organizacije Vojne krajine M. Kruhek ističe sabor plemstva Štajerske, Kranjske, Koruške i Gorice u Brucku na Muri na kojem je “oblikovan unutarnji vojni ustroj i djelovanje protuturske obrane od Drave do Jadrana”. Potom Lovorka Čoralić opisuje osmanlijske prodore i obranu Dalmacije u 16. stoljeću, a Anđelko Mijatović analizira temeljne odrednice vezane za senjske uskoke, stavljajući naglasak na njihove vojničke pothvate.

Treće poglavlje *Politička podjela (dezintegracija) Hrvatskog Kraljevstva u 16. stoljeću* (52-76) također je rezultat rada više autora. Tekst Marije Karbić uvodni je prikaz stanja u “teritorijalno smanjenoj i gospodarski, financijski i demografski oslabljenoj Hrvatskoj”. Nakon toga Slaven Bertoša u kratkim crtama opisuje stanje na istarskom poluotoku, u Mletačkoj “Pokrajini Istri” kao i u austrijskom dijelu tzv. “Istarske knežije”. Autor se dotiče bitnijih pitanja koja se odnose na Istru u 16. stoljeću: pitanja protureformacije, epidemije kuge i malarije te pitanja spontanog i/ili organiziranog naseljavanja poluotoka. Lovorka Čoralić pak prati opće političke i društvene prilike u mletačkim prekomorskim stečevinama – Dalmaciji i Mletačkoj Albaniji. Autorica pozornost poglavito usmjeruje ustroju i temeljnim značajkama mletačke uprave. Posljednji dijelovi poglavlja posvećeni su Dubrovačkoj Republici. Autori Stjepan

Ćosić i Nenad Vekarić, kroz prizmu diplomatske politike, promatraju cjelokupan razvoj Grada koji ponajprije karakterizira gospodarski uspon, do sredine 16. stoljeća, a zatim prve naznake slabljenja na kraju 16. stoljeća.

U sklopu četvrtog poglavlja *Zastoj u razvoju gospodarstva i socijalne napetosti (77-84)* autori Marija Karbić i Gordana Ravančić bilježe cijeli niz političkih i gospodarskih čimbenika koji su rezultirali gospodarskom i demografskom devastacijom velikog dijela hrvatskog prostora, a posebice gradova. Uz vanjske čimbenike (prebacivanje svjetske trgovine na Atlantik i uključivanje atlantskih država u trgovinu Sredozemljem) i stalno prisutnu osmanlijsku opasnost, kao glavni uzrok gospodarske stagnacije i opadanja ekonomske moći autori navode nedostatak jedinstvenoga političkog, a sukladno tome, i jedinstvenoga gospodarskog prostora u hrvatskim zemljama. Također opisuju i težak položaj kmetova i pučana, a u sklopu toga i hrvatsko-slovensku Seljačku bunu 1573. godine.

U petom poglavlju *Likovne umjetnosti, književnost i znanost na hrvatskom prostoru u 16. stoljeću (85-101)* skupina autora – Kruno Prijatelj (likovne umjetnosti), Dean Duda (književnost) i Snježana Paušek-Baždar (znanost) – ispituje dostignuća hrvatskih umjetnika i znanstvenika na svim poljima stvaralaštva. Iako su stalno prisutna osmanlijska opasnost i teška gospodarska situacija utjecale na stagnaciju umjetnosti u pojedinim dijelovima Hrvatske, nisu ugrozili nastanak nekih od najljepših renesansnih ostvarenja (rad dubrovačkih slikara i graditelja). U graditeljstvu, posebice u krajevima koji su graničili s Osmanskim Carstvom, osobito se ističe fortifikacijska arhitektura. Također nekolicina hrvatskih umjetnika postigla je uspjehe i izvan domovine (Ivan Duknović, Julije Klović, Andrija Medulić). Književnu kulturu također je dominantno obilježilo renesansno stvaralaštvo, i to splitskoga, dubrovačkog, hvarskog i zadarskoga književnoga kruga. Svoj doprinos razvoju znanstvenog života Europe pružili su i hrvatski znanstvenici – Federik Grisogono, Nikola Gučetić, Faust Vrančić, Frane Petrić i mnogi drugi.

Druga cjelina *Hrvatska u 17. stoljeću (105-190)* započinje poglavljem *Hrvatske zemlje u 17. stoljeću (105-167)* u kojemu autori razmatraju cjelokupnu političku sliku Hrvatske u 17. stoljeću. Nju je karakteriziralo jačanje apsolutističke vladavine Habsburgovaca, a sukladno tome slabljenje političke, gospodarske i vojne samostalnosti Hrvatske. Važni čimbenici koji su utjecali na stagnaciju Hrvatske bili su prisutnost osmanlijske vojne sile (iako oslabljene) na hrvatskim granicama, te prisutnost Mletačke Republike u Istri i Dalmaciji. Ovo je poglavlje zajedničko djelo veće skupine autora. Miroslav Kurelac i Zoran Ladić svoje su istraživanje usmjerili k analizi odnosa habsburških vladara prema hrvatskim prostorima, čija je centralistička politika, vidljiva ponajprije preko novoosnovanih institucija središnjih vlasti, rezultirala otporom u Hrvatskoj i Ugarskoj koji su predvodile obitelji Zrinski i Frankapan. Mirko Valentić prikazuje i analizira položaj Vlaha u Vojnoj krajini. Vojnim pitanjima posvetili su se Anđelko Mijatović koji opisuje događaje vezane za Kandijski rat (1645.–1669.) i Morejski rat (1684.–1699.) i Nenad Moačanin koji iznosi temeljne odrednice vezane za Veliki rat za oslobođenje (1683.–1699.). U drugom dijelu poglavlja zbivanja u mletačkoj i austrijskoj Istri (uskočki rat, epidemije kuge, kolonizaciju hajduka) opisuje Slaven Bertoša. Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić autori su kratkog prikaza povijesti Dubrovačke Republike u 17. stoljeću, koja nakon procvata stoljeće prije tad bilježi gospodarsku stagnaciju. Na samom kraju Lovorka Čoralić opisuje stanje u Dalmaciji nakon završetka Morejskog rata i mirovnog sporazuma u Srijemskim Karlovcima.

Sedmo poglavlje nosi naslov *Likovne umjetnosti, književnost i znanost na hrvatskom prostoru u 17. stoljeću; Crkva u Hrvata od 16. do 18. stoljeća (168-190)*. Ivana Prijatelj-Pavičić iznosi osnovne karakteristike likovne umjetnosti: graditeljstva, skulpture, slikarstva i zlatarstva. Zamjećuje dva stilska oblika: postupno prodiranje baroka koji je prisutan u djelima inozemnih umjetnika, dok radove domaćih umjetnika još uvijek karakteriziraju raniji stilski oblici. Od graditeljskih pothvata ističe gradnju hvarske katedrale i obnovu Dubrovnika nakon potresa 1667. godine. Pojava baroka, a također i pokret katoličke obnove koji nastaje kao odgovor na reformaciju, obilježila je i hrvatsku književnost 17. stoljeća. Dean Duda razlikuje dvije inačice hrvatskoga književnog baroka: prvu veže za područja Dubrovnika i Dalmacije (Ivan Gundulić, Ignjat Đurđević), a drugu za sjeverne hrvatske krajeve (Pavao Ritter Vitezović, Juraj Habelić). Kao najistaknutije znanstvenike toga doba Snježana Paušek-Baždar ističe Marina Getaldića, Stjepana Gradića, Jurja Dubrovčanina. Autor drugog dijela poglavlja je Franjo Šanjek. Na početku analizira odjeke reformacije i katoličke obnove u Hrvatskoj, dolazak isusovaca i kapucina kao protagonista katoličke obnove, pojavu unionističkog pokreta te položaj pravoslavne crkvene organizacije na hrvatskom prostoru. Posljednje retke poglavlja autor posvećuje problemu razvoja školstva pod crkvenim okriljem; pokretanju pavlinskog studija u Lepoglavi i isusovačke Akademije u Zagrebu.

Nenad Moačanin je autor treće cjeline, *Hrvatske zemlje pod Osmanlijskom vlašću (16.–18. stoljeće)* (193-207), koja ima samo jedno poglavlje, *Osmanlijska vlast u hrvatskim zemljama* (193-207). Opisuje život na područjima pod osmanlijskom upravom. Naglasak je na istraživanju upravne podjele, poreznog sustava, obveza podložnika (raje) prema državi i spahijama, razvoju gradova. Pokreće pitanje tumačenja pojma "čiftluk", koji označuje muslimansko selište. Na kraju poglavlja dotiče se i pitanja doseljenja Vlaha na područja pod osmanlijskom vlašću.

Pregledom političkih zbivanja, kao što je već uobičajeno, započinje i četvrta cjelina, *Hrvatska u 18. stoljeću* (211-341), odnosno poglavlje *Hrvatske zemlje u 18. stoljeću* (211-315). Veći dio 18. stoljeća protekao je u duhu reformske inicijative koji je dolazio iz dvorskih krugova koje su, u manjoj ili većoj mjeri, predvodile jake vladarske ličnosti (Marije Terezije i Josipa II.), a promovirale su, oslanjanjem na unutarnje resurse (poreznu politiku i razvoj lokalnoga gospodarstva), plansko jačanje financijske i vojne moći Habsburške Monarhije. Iako je u doba vladavine Marije Terezije zabilježen napredak na svim područjima društvenoga, političkoga i gospodarskog života, upravo su brojne reforme kao i apsolutističke težnje cara Josipa II. utjecale na čvršće povezivanje Hrvatske i Ugarske koje je i potvrđeno na Ugarskom saboru 1790. godine. Navedena politička stremljenja ponajbolje su, putem analize upravne reforme, opisana u poglavlju autorice Ivane Horbec. Mira Kolar-Dimitrijević pak, navodeći osnovne probleme poljoprivrede te problem urbarijalne regulacije zemljišnih odnosa, detaljnije se osvrnula na gospodarsko stanje na hrvatskom prostoru. Autorica također analizira i pitanje pragmatične sankcije i njezina odjeka na politički i društveni život Hrvatske. Milan Vrbanus opisuje gospodarsko stanje u oslobođenoj Slavoniji poglavito preko procesa "dekameralizacije" i "refeudalizacije". Alexander Buczynski analizira temeljna pitanja reorganizacije Vojne krajine, odnosno proces širenja krajiškog sustava nakon oslobođenja velikog dijela hrvatskog teritorija. Lovorka Čoralčić opisuje posljednje stoljeće mletačke vladavine Dalmacijom i Bokom, ističući posebice napredak brodarstva i pomorske trgovine. Marino Manin razmatra pak okolnosti inkorporacije Rijeke u hrvatski teritorij. Poglavlje

autora Slavena Bertoše prikaz je stanja u Istri u 18. stoljeću. Autor, ističući specifičnosti mletačke i austrijske vlasti u Istri, prikazuje i mnoge zajedničke probleme i krize koji su pogodili oba područja (ratovi, epidemije, gladne godine). Promatrajući odnos s Osmanlijama, Mletačkom Republikom i Habsburškom Monarhijom, Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić opisuju posljednje stoljeće postojanja Dubrovačke Republike. Posljednji tekst ovog poglavlja je kratak prikaz Nenada Moačanina o stanju u Bosni u 18. stoljeću.

Oslobođenje velikog dijela zemlje od osmanlijske vlasti dalo je snažan impuls procvatu umjetnosti, što se poglavito odrazilo u pojačanoj graditeljskoj aktivnosti. Već prije spomenuta skupina autora – Kruno Prijatelj (likovne umjetnosti, graditeljstvo, skulptura i slikarstvo), Dean Duda (književnost) i Snježana Paušek-Baždar (znanost) – u desetom poglavlju, *Likovne umjetnosti, književnost, znanost, školstvo i Crkva u Hrvata u 18. stoljeću* (316-341), opisuju razvoj svih oblika umjetnosti i znanosti u 18. stoljeću. Poglavlje zaokružuju tekstovi Mije Koradea i Franje Šanjeka. Prvi od njih prikazuje temeljne odrednice vezane za razvoj školstva (samostanske i crkvene škole, javne gimnazije i učilišta, školski sustav) dok Franjo Šanjek analizira prosvjetiteljsko-jozefinističke ideje koje su zahvatile i hrvatske krajeve, poglavito preko djelovanja biskupa Vrhovca.

Potom slijedi posljednja i opsegom najveća cjelina knjige *Hrvatska u 19. i početkom 20. stoljeća* (345-650). Započinje jedanaestim poglavljem *Hrvatska u prvoj polovici 19. stoljeća* (345-418), koje nudi kratak prikaz političkog stanja do 1848. godine. Na početku poglavlja Ivo Perić prikazuje položaj i ulogu hrvatskih prostora u doba koalicijskih ratova protiv Francuske te razdoblje francuske uprave nad tzv. Ilirskim provincijama. Potom raščlanjuje glavne tekovine apsolutizma (1812.-1825.) i ulogu Maksimilijana Vrhovca u pretpreporodnom razdoblju. Središnji dio poglavlja zauzima prikaz političkih, društvenih i kulturnih aspekata narodnog preporoda. Mirko Valentić u tom je poglavlju autor dvaju odjeljaka. U prvom se opisuje rat s Osmanlijama koji je započeo car Josip II. te značenje tog rata za daljnji povijesni razvoj Vojne krajine. Osvrće se i na razdoblje kratkotrajne francuske uprave nad Vojnom krajinom. Također prati oživljavanje obrtničke i trgovačko-prometne privrede na krajiškom području. Pitanje sjedinjenja Vojne krajine s građanskom Hrvatskom autor je definirao kao osnovni problem hrvatske politike 1848. godine. Drugi odjeljak autor je u potpunosti posvetio analizi razvoja cestovnog i željezničkog prometa koji su bili preduvjet gospodarskoj, ali i političkoj integraciji hrvatskog prostora. Franjo Šanjek analizira ulogu katoličkog svećenstva u narodnom preporodu. Preporod u Istri veže za biskupa Jurja Dobriću, u Bačkoj i Baranji za biskupa Ivana Antunovića, itd. U podnaslovu "Hrvatska u vrijeme revolucije 1848./1849." Ivo Perić prikazuje način na koji su se revolucionarna zbivanja 1848. odrazila na razvoj političkih prilika u Hrvatskoj. Posebno se ističe uloga Josipa Jelačića u gušenju revolucionarnih previranja u Monarhiji. Na samom kraju poglavlja Mira Kolar-Dimitrijević opisuje gospodarski razvoj Hrvatske do 1848. godine.

Dvanaesto poglavlje *Banska Hrvatska od 1850. do 1883.* (419-474) većim je dijelom napisala Agneza Szabo. Autorica je tu obradila razdoblje od uspostave novog apsolutizma (1849. – 1852. – 1859.) do Hrvatsko-ugarske nagodbe. Najprije opisuje osnovna obilježja apsolutističke vladavine i njezin odjek u Hrvatskoj, stavljajući naglasak na politička previranja i nastojanja oko ujedinjenja hrvatskih teritorija. Također iznosi okolnosti sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe te analizira sadržaj nagodbenih zakonskih članaka. Nadalje, autorica se na samom kraju poglavlja, dotiče i modernizacijskih reformi provedenih zaslugom bana

Ivana Mažuranića, a poglavlje zaključuje banovanjem Ladislava Pejačevića. Osim Agneze Szabo, autor toga poglavlja je i Mirko Valentić koji opisuje stanje u Vojnoj krajini od Oktroi-ranog ustava do Austro-ugarske nagodbe s naglaskom na analizi društvenih struktura i ži-votnog ritma stanovništva Krajine.

Mirko Valentić autor je i trinaestog poglavlja čiji sadržaj ponajbolje opisuje sam naslov: *Vojna krajina od djelomičnog ukidanja 1869. do ujedinjenja s banskom Hrvatskom 1881. godine* (475-495). U središtu autorova istraživanja nalaze se politički aspekti ujedinjenja promatrani kroz prizmu zadovoljavanja austrijskih, mađarskih i hrvatskih gospodarskih i političkih interesa. Analizira i društvene i socijalne procese koje je potaknulo razvojačenje Krajine 1873. godine te unutrašnju i vanjsku pokretljivost stanovništva koja je potaknula proces modernizacije društva. Autor upozorava i na probleme koji se pojavljuju nakon ujedinje-nja i razvrstava ih u tri kategorije: financijske, političke i probleme vezane za eksploataciju šuma.

Četrnaesto poglavlje *Dalmacija i Istra u drugoj polovici 19. stoljeća* (497-529) napisali su Ivo Perić i Marino Manin. Ivo Perić opisuje položaj Dalmacije, bivše Dubrovačke Republike i Boke kotorske u sklopu Austrijske Carevine. Prikazuje unutarnje uređenje nakon 1860. godine kao i ponovno probuđenu političku aktivnost koju obilježava podjela političkih uvje-renja za ujedinjenje Dalmacije sa Banskom Hrvatskom ili protiv tog ujedinjenja. Autor ana-lizira ustrojstvo i stranački sastav Dalmatinskog sabora od njegovog osnivanja 1861. do 1867. godine. Od 1866. uočava zaokret bečke politike prema Dalmaciji u obliku jačeg oslonca na dalmatinske narodnjake. Političku situaciju promatra kroz međuodnos hrvatskih, srpskih i talijanskih političkih snaga. Temeljne odrednice vezane za povijest Istre u 19. stoljeću izno-si Marino Manin. To je ponajprije rad Istarskog sabora i pojava političkih stranaka. Početak sedamdesetih godina karakterizira jačanje organizacije hrvatskoga nacionalno-integracij-skog pokreta koji je započeo biskup Juraj Dobrila, a nastavio mlađi naraštaj poklonika hr-vatskoga nacionalnog pokreta u Istri (M. Laginja, M. Mandić, V. Spinčić).

U petnaestom poglavlju *Banska Hrvatska u doba bana Khuen-Héderváryja* (530-540) Agne-za Szabo, stavljajući naglasak na gospodarsku politiku i zakonodavstvo te djelovanje političkih stranaka, ukratko iznosi glavna obilježja Khuenova režima.

Šesnaesto poglavlje, *Obilježja gospodarskog razvoja Hrvatske u drugoj polovici 19. stoljeća* (541-551), Mire Kolar-Dimitrijević kratak je prikaz razvoja svih područja gospodarstva u spomenutom razdoblju. Glavna karakteristika razdoblja je početak stvaranja modernoga kapitalističkog društva nakon ukidanja kmetstva 1848. godine. Zbog nedostatka domaćega kapitala, gospodarstvo je do 1865. još uvijek u velikoj mjeri ovisilo o interesima Beča, a na-kon 1868. Pešte. Ipak, krajem 19. stoljeća Zagreb se polako razvija u snažan financijski i gospodarski subjekt.

Na početku sedamnaestoga poglavlja, *Hrvatska od 1903. do 1914. godine* (553-601), Mira Kolar-Dimitrijević ističe kompleksnost tog razdoblja uvjetovanu mnogim vanjskim i unu-tarnjim čimbenicima. Ističe instituciju bana i banskih ličnosti (Teodora Pejačevića, Pavla Raucha, Nikole Tomašića, Slavka Cuvaja, Ivana Škrleca Lomničkog) kao jedne od glavnih nositelja politike toga doba. U tom su razdoblju banovi prikazani kao predstavnici Pešte ili Beča, a njihovo je političko djelovanje podjednako ovisilo o međuodnosima dvaju centara Monarhije. Navedenih jedanaest godina obiluje događajima, političkim previranjima i promjenama, od kojih autorica posebice ističe pojavu novog smjera u hrvatskoj politici –

Politiku novoga kursa, te dokumente Riječke i Zadarske rezolucije koji su definirali cjelokupni politički razvoj Hrvatske sve do Prvoga svjetskog rata. Nadalje, detaljno opisuje pojavu i djelovanje Hrvatsko-srpske koalicije na hrvatskoj političkoj sceni. Suzana Leček opisuje povijest Hrvatske pučke seljačke stranke od osnivanja (1904.) do Prvoga svjetskog rata, okolnosti osnivanja stranke, ustroj, ličnosti Stjepana i Antuna Radića, ideološke smjernice, socijalnu politiku, itd. Hrvatski nacionalni pokret u Istri opisuje pak Marino Manin. Autor naglasak stavlja na djelovanje Hrvatsko-slovenske narodne stranke i izbore za Carevinsko vijeće 1907. godine.

Osamnaesto poglavlje *Položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini u drugoj polovici 19. i na početku 20. stoljeća* (585-601) djelo je Zorana Grijaka. Na početku poglavlja autor opisuje razdoblje tanzimata (reformi), koje je započelo u vrijeme vladavine sultana Abdula Medžida, a završilo 1876. godine. Glavna karakteristika tog razdoblja je modernizacija institucija i njihova prilagodba po uzoru na kršćanske države. Autor također opisuje život katoličkog stanovništva i ulogu bosanskih franjevacu u politici približavanja Bosne i Hercegovine Monarhiji. Drugi dio rada posvećen je problemima aneksije Bosne i Hercegovine.

U pretposljednem poglavlju, *Hrvati u vrijeme Prvog svjetskog rata* (602-615), Ivo Perić opisuje sudjelovanje hrvatskih vojnika u Prvom svjetskom ratu u sklopu austrougarske vojske. Opisuje i stvaranje zelenoga kadra, težak život stanovništva uzrokovan mobilizacijama, stvaranje hrvatske političke emigracije i osnivanje Jugoslavenskog odbora.

Posljednje, dvadeseto, poglavlje knjige nosi naslov *Umjetnost, književnost, kultura, školstvo i Crkva u Hrvata krajem 19. i početkom 20. stoljeća* (616-650). Glavna karakteristika svih oblika umjetnosti jest izmjenjivanje nekoliko stilskih razdoblja. Kruno Prijatelj tako raščlanjuje umjetnost u nekoliko stilova: klasicizam i bidermajer (od kraja 18. stoljeća do nagodbenog doba), romantizam se podudara s nagodbenom fazom (1860.-1890.), kad se razvijaju realistički, naturalistički i impresionistički stilski elementi te početak hrvatske moderne. Dean Duda ističe brzu smjenu književnih razdoblja (romantizam, realizam, moderna, modernizam) kao osnovnu značajku književnosti. Nakon toga Ivo Perić iznosi osnovne informacije o pojedinim organizacijama i ustanovama na području kulturnog i znanstvenog djelovanja (čitaonice, Matica hrvatska, muzeji, knjižnice, JAZU, itd.) te daje temeljne smjernice razvoja školstva u Banskoj Hrvatskoj, Dalmaciji, Istri i Vojnoj krajini. Knjigu zaključuje Franjo Šanjek prikazom sudjelovanja Crkve, poglavito kroz djelovanje Josipa Jurja Strossmayera, u kulturnim i političkim događajima tijekom druge polovine 19. i početkom 20. stoljeća.

Na kraju knjige nalazi se odabrana literatura (651-655), kazalo osobnih imena (657-672) i zemljopisnih pojmova (673-679).

Valja još jednom naglasiti da je knjiga prva cjelovita sinteza moderne hrvatske historiografije o ranonovovjekovnoj povijesti hrvatskih prostora. Cilj izdavača i autorskog tima bio je prikazati temeljne razvojne smjernice tog razdoblja. Tragom budućih istraživanja knjiga će postati neizostavna okosnica istraživačima ranonovovjekovne povijesti, te postati temeljna literatura učenicima i studentima.

Maja Katušić